

ЁШЛАР ЖИНОЯТЧИЛИГИНИНГ ОЛДИНИ ОЛИШДА ИЧКИ ИШЛАР ОРГАНЛАРИНИНГ ТАШКИЛИЙ-ҲУҚУҚИЙ ФАОЛИЯТИ

Юридик фанлари бўйича фалсафа доктори, (PhD) доцент
Саитқулов Қодирали Абдисалимович

Юридик фанлари бўйича фалсафа доктори, (PhD) Исомиддинов
Садирдин Ғанижонович

Анотация

Мазкур мақолада Ўзбекистонда ёшлар ҳуқуқбузарликларининг олдини олиш соҳасида амалга оширилаётган ташкилий ва амалий чора-тадбирлар таҳлил қилинган. Ёшлар ўртасида ҳуқуқбузарликларнинг келиб чиқиш омиллари, уларнинг ижтимоий ва ҳуқуқий сабаблари ўрганилиб, профилактика жараёнида давлат органлари, маҳалла институти, таълим муассасалари ҳамда фуқаролик жамияти институтларининг ўзаро ҳамкорлиги ёритилган. Шунингдек, профилактика тизимини янада такомиллаштириш бўйича илмий асосланган таклиф ва тавсиялар берилган.

Калит сўзлар: ёшлар, ҳуқуқбузарлик, профилактика, маҳалла, ҳуқуқий маданият, давлат сиёсати, ёшлар тарбияси, жиноятчилик.

КИРИШ

Бугунги кунда ёшлар ҳар қандай давлатнинг стратегик ресурси ва жамият тараққиётининг асосий ҳаракатлантирувчи кучларидан бири ҳисобланади. Шу боис уларнинг ҳуқуқий онги, маънавий тарбияси ва ижтимоий фаоллигини ошириш давлат сиёсатининг устувор йўналишларидан бири сифатида белгиланган. Бироқ ёшлар ўртасида ҳуқуқбузарлик

ҳолатларининг учраши жамият барқарорлиги ва хавфсизлиги учун муайян хавф туғдиради.

Ўзбекистон аҳолисининг катта қисмини ёшлар ташкил этиши мазкур масаланинг долзарблигини янада оширади. Айниқса, глобаллашув, интернет тармоқлари таъсири, ишсизлик, оилавий муаммолар ва ҳуқуқий саводхонликнинг етарли эмаслиги ёшлар ҳуқуқбузарлигининг асосий омилларидан бири бўлиб қолмоқда.

Ёшлар ўртасида ҳуқуқбузарликларнинг келиб чиқишига турли ижтимоий, иқтисодий ва психологик омиллар таъсир кўрсатади. Жумладан:

- ишсизлик ва моддий қийинчиликлар;
- оилавий низолар;
- назоратнинг етарли эмаслиги;
- бўш вақтнинг самарали ташкил этилмаслиги;
- ҳуқуқий онг ва маданиятнинг пастлиги;
- салбий муҳит ва тенгдошлар таъсири.

Айниқса, ёшларнинг бекор юриши ва бандлик масаласининг ҳал этилмагани уларни турли ҳуқуқбузарликларга мойил қилиши мумкин. Шу сабабли профилактика ишларида ижтимоий муҳофаза ва бандликка алоҳида эътибор қаратиш муҳим аҳамият касб этади.

Ўзбекистонда ёшлар ҳуқуқбузарликларининг олдини олиш бўйича мустаҳкам ҳуқуқий база яратилган. Хусусан:

- “Вояга етмаганлар ўртасида назоратсизлик ва ҳуқуқбузарликларнинг профилактикаси тўғрисида”ги Қонун;
- “Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида”ги Қонун;
- “Ёшларга оид давлат сиёсати тўғрисида”ги Қонун;
- Президент фармон ва қарорлари мазкур соҳада муҳим аҳамиятга эга.

Ушбу норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар ёшларнинг ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилиш, уларни жамиятда муносиб ўрин эгаллаши учун

шарт-шароит яратиш ҳамда ҳуқуқбузарликларнинг олдини олишга хизмат қилмоқда.

Ёшлар ҳуқуқбузарликларини профилактика қилишда маҳалла институтининг ўрни беқиёсдир. Маҳалла ёшларнинг муаммоларини эрта аниқлаш, улар билан индивидуал ишлаш ва оилалар билан ҳамкорлик қилишда муҳим ижтимоий механизм ҳисобланади.

Сўнгги йилларда маҳаллаларда ёшлар етакчилари ва профилактика инспекторлари фаолияти кучайтирилди. Улар:

- ёшларнинг бўш вақтини мазмунли ташкил этиш;
- спорт ва маданий тадбирларга жалб қилиш;
- муаммоли ёшлар билан ишлаш;
- ҳуқуқий тарғибот ишларини олиб бориш каби вазифаларни амалга оширмоқда.

Шу билан бирга, таълим муассасалари, Ёшлар ишлари агентлиги, Ёшлар иттифоқи ва нодавлат ташкилотлар билан ҳамкорлик профилактика самарадорлигини оширишга хизмат қилмоқда.

Амалга оширилаётган ислоҳотларга қарамасдан, профилактика тизимида айрим камчиликлар сақланиб қолмоқда. Жумладан:

- профилактика инспекторлари фаолияти самарадорлигининг пастлиги;
- ёшлар бандлигининг тўлиқ таъминланмагани;
- оила ва таълим муассасалари ҳамкорлигининг етарли эмаслиги;
- профилактика ишларига ажратилаётган ресурсларнинг чекланганлиги.

Бу ҳолатлар ёшлар билан ишлаш тизимини янада такомиллаштириш зарурлигини кўрсатади.

Ёшлар ҳуқуқбузарликларининг олдини олиш мақсадида қуйидаги чораларни амалга ошириш мақсадга мувофиқ:

1. Маҳаллаларда ёшлар билан индивидуал ишлаш тизимини кучайтириш;
2. Ёшларни иш билан таъминлаш ва тадбиркорликка жалб қилиш;

3. Ҳуқуқий саводхонликни ошириш бўйича махсус дастурларни кенгайтириш;

4. Оила, мактаб ва маҳалла ҳамкорлигини мустаҳкамлаш;

5. Спорт, маданият ва маънавий тадбирларни кўпайтириш;

6. Халқаро тажрибани миллий амалиётга жорий этиш.

Хулоса қилиб айтганда, ёшлар ҳуқуқбузарликларининг олдини олиш жамият хавфсизлиги ва давлат тараққиётининг муҳим шартларидан бири ҳисобланади. Бу жараёнда давлат органлари, маҳалла, таълим муассасалари ва фуқаролик жамияти институтларининг ўзаро ҳамкорлиги ҳал қилувчи аҳамиятга эга.

Ёшларнинг ҳуқуқий онги ва маънавий тарбиясини юксалтириш, уларнинг бандлигини таъминлаш ҳамда ижобий ижтимоий муҳит яратиш орқали ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш мумкин. Самарали профилактика эса келажакда соғлом, маънавий етук ва масъулиятли авлодни тарбиялашга хизмат қилади.

Мамлакатимизда давлат сиёсати даражасида ёшларнинг ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилиш, баркамол авлодни вояга етказиш, уларнинг ҳуқуқий онгини ошириш ҳамда салбий таъсирлардан ҳимоялаш устувор вазифа сифатида белгиланган. Бу жараёнда маҳалла институти, таълим муассасалари ва давлат органларидан тортиб, фуқаролик жамияти институтларигача барча тузилмаларнинг масъулияти алоҳида қайд этилган.

Ўзбекистонда ҳам ёшларга оид давлат сиёсати доирасида тизимли чоратадбирлар амалга оширилиб, ҳуқуқий-ташқилий ислохотлар кенг кўламда татбиқ этилмоқда. Бу орқали ёшлар ўртасида қонунийликни мустаҳкамлаш, салбий таъсирларни камайтириш ва ижобий ижтимоий муҳит яратишга эътибор қаратилмоқда. Шунингдек, “Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида”ги умумий қонун ва бир қатор Президент фармонлари (масалан, 2017 йилги PQ-2833, PF-5005 каби ҳужжатлар) жиноятчиликка қарши

курашиш ва профилактика тизимини такомиллаштириш чораларини белгиланган.

Бундан ташқари, Ёшлар иттифоқи, жамоат ташкилотлари ва оммавий ахборот воситалари ҳамкорлигида ҳуқуқий тарғибот ишлари, спорт ва маънавий-маърифий лойиҳалар амалга оширилиб, ёшларни жиноятчиликдан асрашга йўналтирилган комплекс чоралар амалга оширилмоқда.

Маҳаллий олимлар ва мутахассислар ёшлар ҳуқуқбузарликларининг сабабларини таҳлил қилишда, аввало, ижтимоий-иқтисодий омилларни асосий деб ҳисоблайдилар. Масалан, Н.Ж.Баракаева таҳлилларида ёшлар томонидан содир этилаётган жиноятлар умумий жиноятчиликнинг тахминан 25 фоизини ташкил этиши, уларнинг асосан бекорчилик, эътибор ва эътирофга муҳтожлик, шунингдек, ҳуқуқий онг пастлиги сабабли содир этилиши таъкидланади. Шунинг учун ҳам илмий тадқиқотларда қорхона ва ташкилотларда, оила ва таълим муассасаларида шахсий тарбияни кучайтириш, ёшларни меҳнат билан таъминлаш каби профилактик чоралар самарадорлигига урғу берилмоқда.

Халқаро тажрибада эса ёшлар ҳуқуқбузарликларининг олдини олишда кенг қамровли дастурлар асосий восита сифатида қўлланади. Масалан, Канада ва АҚШда ёшлар учун хавфсиз ва соғлом муҳитда саводхонликни оширишга йўналтирилган махсус марказлар ва ўқув дастурлари фаолият юритади. Норвегияда эса мактабларда зўравонликка қарши Olweus Bullying Prevention дастури амалиётга жорий этилган.

БМТнинг ёшлар ҳуқуқбузарликларига оид меъёрий ҳужжатлари (хусусан, Рияд мезонлари)да ёшларни жиноятчиликдан асрашда ижтимоий фойдали фаолиятларга жалб этиш, уларни ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш, ижобий муҳит яратиш зарурлиги қайд этилган.

Ўзбекистон тажрибаси ҳам ана шу демократик ва инсонпарвар йўналишни қўллаб-қувватлайди. Мамлакатимизда жазо чораларидан кўра

профилактикага алоҳида эътибор қаратилиб, вояга етмаганларнинг ҳуқуқ ва манфаатларини таъминлаш устувор вазифа сифатида белгиланган. Шу тариқа, миллий ва халқаро ҳуқуқий асослар, давлат дастурлари ҳамда профилактика тадбирлари уйғун тарзда ёшлар ҳуқуқбузарликлари профилактикасининг самарали йўлга қўйилишига хизмат қилмоқда.

Миллий норматив-ҳуқуқий базани таҳлил қилганда, олдин қатор қонунлар қайд этилади: Жиноят Кодексининг 23-моддасида вояга етмаганлар учун жиноий жавобгарликнинг аниқ чекловлари, оила ва таълим тўғрисидаги қонунлар болаларга оид масалаларни тартибга солади. Ушбу қонунлар орасида 2016 йилги “Ёшларга оид давлат сиёсати тўғрисида”ги қонун ёшларнинг ҳуқуқий саводхонлигини ошириш ва келажакда жавобгар авлодни тарбиялашга қаратилган. Шунингдек, БМТ Конвенциялари ва Рияд мезонларига мос равишда Ўзбекистон жамоат тартиби ва ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш соҳасидаги қонунчиликни жадал такомиллаштириб келмоқда. Масалан, 2010 йилги “Вояга етмаганлар ўртасида назоратсизлик ва ҳуқуқбузарликларнинг профилактикаси тўғрисида”ги қонун бу соҳадаги муносабатларни тартибга солади.

2021 йилда тасдиқланган “Ёшларга оид давлат сиёсатини 2025 йилгача амалга ошириш концепцияси” мамлакатда ёшларни қонуний, ижтимоий-иқтисодий ва маънавий қўллаб-қувватлашнинг стратегик дастури сифатида муҳим аҳамият касб этади. Ушбу концепцияда ёш авлоднинг ҳуқуқий маданиятини юксалтириш, уларни бандлик ва ижтимоий ҳимоя билан таъминлаш, ҳамда барқарор маънавий муҳит яратиш каби устувор вазифалар белгилаб берилган.

Бироқ амалга оширилаётган чора-тадбирларга қарамай, ёшлар ҳуқуқбузарликларини профилактикасида ҳали ечими талаб этиладиган масалалар мавжуд. Хусусан, 2023 йил статистик маълумотларига кўра, ёшлар ва вояга етмаганлар томонидан содир этилган жиноятларнинг умумий

жиноятчиликдаги улуши олдинги йилларга нисбатан ошиб, 5,3 фоизга кўтарилгани қайд этилган. Бу ҳолат ёшлар масаласи давлат сиёсатида долзарб йўналиш бўлиб қолаётганидан далолат беради.

Парламент муҳокамаларида ёшлар муаммоларига етарли эътибор қаратилмаётгани танқид қилинган. Хусусан, ички ишлар органлари ҳисоботларида профилактика инспекторлари фаолиятининг самарадорлиги пастлиги асосий муаммолардан бири сифатида кўрсатилган. Айни пайтда, “профилактика инспекторлари ўз вазифаларини самарали бажармаганлиги сабабли олдини олиш мумкин бўлган жиноятларнинг катта қисми амалга ошган”лиги қайд этилган.

Шу билан бирга, қарийб 12 минг иш билан таъминланмаган ёшлар жиноятчиликка қўл ургани ҳақидаги маълумотлар ёшлар бандлигини таъминлаш масаласи етарли даражада ҳал этилмаётганини кўрсатади. Бу эса ижтимоий-иқтисодий омилларнинг ёшлар ҳуқуқбузарликларига таъсири кучлилигини англатади. Ижтимоий муаммолар қаторида оилавий низолар ва уларнинг ўз вақтида ҳал этилмаслиги ҳам турли ҳуқуқбузарликлар келиб чиқишига олиб келмоқда. Агар маҳалла жамоатчилиги бу каби низоларни барвақт ҳал этмаса, улар кўп ҳолларда оғир жиноятларга айланиши мумкин.

Шу муносабат билан, ота-она, таълим муассасалари ва маҳалла институтининг биргаликдаги масъулияти муҳим аҳамият касб этади. Ёшларни тарбиялашда бу тузилмаларнинг ўзаро ҳамкорлиги юқори самарадорликка эришишнинг ҳал қилувчи шарти ҳисобланади.

Бироқ амалиёт шуни кўрсатмоқдаки, профилактика тадбирлари ва ижтимоий дастурларни амалга оширишдаги ишончли ҳамкорлик етарли даражада эмас. Шунингдек, молиявий ресурсларнинг чекланганлиги профилактика чора-тадбирларини тўлиқ ва самарали амалга ошириш имкониятини камайтиради. Бу эса мамлакатимизда ёшлар ҳуқуқбузарликларини олдини олиш тизимини янада такомиллаштириш,

профилактик фаолиятнинг институционал ва ташкилий механизмларини кучайтириш зарурлигини кўрсатади.

Шунингдек, қонуний бандлик масаласига алоҳида эътибор қаратилмоғи даркор. Маҳаллаларда “Бизнесга биринчи қадам” каби грант ва қўллаб-қувватлаш дастурларини кенгайтириш, касб-хунар коллежлари битирувчилари учун имтиёзлар жорий этиш ёшларни иш билан таъминлашда самарали йўналишлардан бири ҳисобланади.

Охир-оқибатда, жамиятнинг умумий эътиборини ёшлар ҳуқуқбузарлиги масаласига йўналтириш мақсадида оммавий ахборот воситалари орқали ёш ижодкорлар, тадбиркорлар ва олимлар ютуқларини тарғиб этувчи кўرғазмалар ва дастурларини ташкил этиш тавсия этилади. Ушбу чора-тадбирлар ёшларнинг ижобий ижтимоий муҳитда ўсишига, ҳуқуқбузарликлар сонининг кескин камайишига ҳамда соғлом жамият шаклланишига хизмат қилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикасининг “Вояга етмаганлар ўртасида назоратсизлик ва ҳуқуқбузарликларнинг профилактикаси тўғрисида”ги Қонуни. // <https://lex.uz/docs/1685726>.
2. Ўзбекистон Республикасининг “Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида”ги Қонуни. // <https://www.lex.uz/acts/2387357>.
3. Ўзбекистон Республикасининг “Ёшларга оид давлат сиёсати тўғрисида”ги Қонуни, 2016 йил 14 сентябрь. // <https://lex.uz/acts/3026246>.
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 30 июндаги “Ёшлар ишлари агентлигини ташкил этиш тўғрисида”ги ПФ-6017-сонли фармони. // <https://lex.uz/ru/docs/4880129>.
5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 19 январдаги “Ёшлар билан ишлаш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-92-сонли қарори. // <https://lex.uz/uz/docs/7145231>.

6. Ўзбекистон Республикасида ёшларга оид давлат сиёсатини 2021–2025 йилларда амалга ошириш концепцияси”. — Тошкент: 2021.

7. Н.Ж. Баракаева. “Ёшлар ўртасида ҳуқуқбузарликларнинг олдини олишда маҳалланинг роли”. – Юридик фанлар журналы, 2022, №2. – Б. 85–91.

8. Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси маълумотлари, 2023 йил.

9. А.А.Nasritdinov-2025 “Ички ишлар органларининг тезкор қидирув бўлинмаларида қидирув ишини ташкил этишнинг таҳлили” (Жазони ижро этиш муассасалари мисолида)

[https://scholar.google.com/scholar?oi=bibs&cluster=8543180531167231457
&btnI=1&hl=ru](https://scholar.google.com/scholar?oi=bibs&cluster=8543180531167231457&btnI=1&hl=ru)